

Наука як соціокультурний феномен

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті йдеться про різноманітну природу науки як пізнавальної діяльності, системи знань чи соціального інституту. Доводиться, що наука є також соціокультурним феноменом.

Ключові слова: наука, соціокультурний феномен, суспільство, істинне знання, об'єктивне знання.

Abstract

This article is about different nature of science as a cognitive activity, system of knowledge or a social institute. Proved that the science is social-cultural phenomenon too.

Keywords: science, socio-cultural phenomenon, society, true knowledge, objective knowledge.

Наука, маючи численні визначення, виступає в суспільстві в трьох основних іпостасях. Вона розуміється або як форма діяльності, або як система чи сукупність дисциплінарних знань, або ж як соціальний інститут. У першому випадку наука розуміється як особливий спосіб діяльності, спрямований на фактично вивірене і логічно упорядковане пізнання предметів та процесів навколишньої дійсності. Діяльнісний аспект науки можна визначити за В.І. Вернадським: «Її зміст не обмежується науковими теоріями, гіпотезами, моделями створеної ними картиною світу, в основі вона головним чином складається з наукових факторів, їх емпіричних узагальнень, і головним живим змістом її є наукова праця живих людей» [1].

У другому тлумаченні, коли наука виступає як система знань, що відповідають критеріям об'єктивності, адекватності, істинності, наукове знання намагається забезпечити собі зону автономії і бути нейтральним стосовно ідеологічних і політичних пріоритетів.

Третє, інституціональне розуміння науки, підкреслює її соціальну природу й об'єктивує її буття як форму суспільної свідомості. Тут наука зв'язана з іншими формами суспільної свідомості: релігією, політикою, правом, ідеологією, мистецтвом тощо. Наука як соціальний інститут або форма суспільної свідомості, пов'язана з виробництвом науково-теоретичного знання, ставить певну систему взаємозв'язків між науковими організаціями, членами наукового співтовариства, систему норм і цінностей.

Один із засновників наукознавства Джон Десмонд Бернал, відзначаючи, що «дати визначення науки, власне кажучи, неможливо», намічає шляхи, якими можна наблизитися до розуміння того, чим є наука. Отже, за Берналом науку можна розглянути як: інститут; метод; нагромадження традицій знань; фактор розвитку виробництва; найбільш сильний фактор формування переконань і відношень людини до світу [2].

Евандро Агацці відзначає, що науку варто розглядати як «теорію про певну область об'єктів, а не як простий набір суджень про ці об'єкти» [3]. Таким чином, з наукою не можна пов'язувати тільки фіксацію сукупності фактів і їх опис. Науку можна назвати такою, що існує лише тоді, коли можна встановити принципи, які пропонують їх пояснення і прогноз досліджуваної сфери діяльності.

Сьогодні наука розглядається насамперед як соціокультурний феномен. Це означає, що вона залежить від різноманітних сил, що діють у суспільстві, визначає свої пріоритети в соціальному контексті, тяжіє до компромісів і сама значною мірою детермінує суспільне життя. Тим самим фіксується двоякого роду залежність: як соціокультурний феномен наука виникла як відповідь на потребу людства у виробництві й отриманні істинного, адекватного знання про світ, й існує, помітно впливаючи на розвиток усіх сфер суспільного життя. Наука розглядається в якості соціокультурного феномену тому що, коли мова йде про дослідження її джерел, межі того, що ми сьогодні називаємо наукою розширюються до меж «культури». З іншого боку, наука претендує на роль єдиного стійкого й

«справжнього» фундаменту культури в цілому в її первинному – діяльнісному і технологічному – розумінні.

Наука, як соціокультурний феномен, вплетена у всі сфери людських відносин, вона впроваджується й у базисні підвалини відносин самих людей, і в усі форми діяльності, пов'язані з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням речей. Звідси стає зрозумілою культурно-технологічна функція науки, що пов'язана з обробкою людського матеріалу – суб'єкта пізнавальної діяльності, включення його в пізнавальний процес.

Наука, що розуміється як соціокультурний феномен, не може розвиватися поза освоєнням знань, що стали суспільним надбанням і зберігаються в соціальній пам'яті. Культурна сутність науки спричиняє її етичну і ціннісну наповненість. Відкриваються нові можливості науки: проблема інтелектуальної і соціальної відповідальності, етичного й морального вибору, особистісні аспекти прийняття рішень, проблеми морального клімату в науковому співтоваристві й колективі.

Наука виступає як фактор соціальної регуляції суспільних процесів.

Френсіс Бекон у свій час відзначав: «Удосконалювання науки варто чекати не від здатності чи моторності якої-небудь окремої людини, а від послідовної діяльності багатьох поколінь, що змінюють одне одного». Учений – завжди представник того чи іншого соціокультурного середовища.

Головне завдання науки – пошук істини, а, отже, й критика, полеміка, суперечка – це невід'ємні моменти науки.

Науково-дослідна діяльність визнається необхідною і стійкою соціокультурною традицією, без якої нормальне існування і розвиток суспільства неможливий. Наука складає один з пріоритетних напрямків діяльності будь-якої цивілізованої держави.

Відповідаючи на економічні потреби суспільства, наука реалізує себе у функції безпосередньої продуктивної сили, виступаючи як найважливіший чинник господарсько-культурного розвитку людей.

Відповідаючи на ідеологічні потреби суспільства, наука з'являється як інструмент політики. Марксистська ідеологія цілком і тотально контролювала науку, вела боротьбу з кібернетикою, генетикою, математичною логікою і квантовою теорією. Оцінюючи цю грань розвитку марксистської науки, Е. Агацці приходять до цікавих висновків: «...вона [ідеологія] прагнула позбавити науку іміджу об'єктивного знання, який забезпечував їй перевагу над ідеологічним мисленням... Марксистисти стверджували про соціальну залежність науки, особливо як діяльності, у її прикладних галузях і компромісах із владою (прагматичний рівень), а, крім того, схилилися до отождолення науки з технологією» [4]. Офіційна наука завжди вимушена підтримувати основні ідеологічні установки суспільства, надавати інтелектуальні аргументи і практичний інструментарій, який допомагає зберегти існуючій владі й ідеології своє привілейоване положення. У цьому відношенні науці запропоновано «надихатися» ідеологією, включати її в саму себе. Як влучно помітив Т. Кун, «вчені учаться вирішувати головоломки, і за всім цим ховається велика ідеологія» [5]. Тому висновок про нейтральність науки завжди є полемічним.

Соціально-психологічні фактори, що визначають науку, вимагають уведення в контекст наукового дослідження уявлень про історичну й соціальну свідомість, міркувань про особистісний портрет ученого, когнітивні механізми пізнання і мотивації його діяльності. Вони зобов'язують піддати науку соціологічному дослідженню, тим більше що наука як соціокультурний феномен, має не тільки позитивні, але й негативні наслідки свого розвитку. Філософи застерігають від ситуації, коли застосування науки втрачає моральний і гуманістичний зміст.

Складність пояснення науки як соціокультурного феномену полягає в тому, що наука все-таки не поступається своєю автономією і не розчиняється цілком у контексті соціальних відносин. Безумовно, наука – «підприємство комунітарне» (колективне). Жоден учений не може не спиратися на досягнення своїх колег, на сукупну пам'ять людського роду. Наука вимагає співробітництва багатьох людей, вона інтерсуб'єктивна. Міждисциплінарні дослідження, які є характерними для сучасності, підкреслюють, що всякий результат є плодом колективних зусиль. Іншими словами, кожне суспільство має науку, що відповідає рівню його цивілізованої розвиненості.

Існує розподіл на «зовнішню» і «внутрішню» соціальність науки [6]. Коли існує залежність від соціально-економічних, ідеологічних і духовних умов функціонування того чи іншого типу суспільства і держави, що визначає політику стосовно науки, способи підтримки її розвитку чи стримування її росту, то мова йде про “зовнішню” соціальність науки. Вплив внутрішніх ментальних установок, норм і цінностей наукового співтовариства й окремих учених, що забарвлюють стилістичні

особливості мислення і самовираження ученого, залежність від особливостей епохи і конкретного періоду часу складають уявлення про “внутрішню” соціальність.

Культурна матриця техногенного розвитку проходить три стадії: перед-індустріальну, індустріальну, постіндустріальну. Найважливішою характеристикою є розвиток техніки і технології. Техногенний тип розвитку – це прискорена зміна природного середовища, що поєднана з активною трансформацією соціальних зв'язків людей. Вважається, що техногенна цивілізація живе біля 300 років. Вона дуже агресивна і приводить до загибелі багатьох сакральних культурних традицій. Зовнішній світ перетворюється в арену діяльності людини. Людина виступає центром, що випромінює струми активного, перетворюючого, підкорюючого імпульсу. Звідси – й характеристика загальнокультурних відносин з використанням поняття «сила»: продуктивні сили, сила знання, інтелектуальні сили.

Проблема, яка пов'язана з класифікацією функцій науки, і дотепер залишається спірною тому, що наука розвивалася, покладаючи на себе нові і нові функції. Виступаючи в ролі соціокультурного феномену, вона починає більше піклуватися не про об'єктивну і безособистісну закономірність, а про коеволюційне вписування у світ усіх досягнень науково-технічного прогресу. У якості особливої й пріоритетної проблеми виділяють питання про соціальні функції науки. Виділяють наступні три соціальні функції науки: культурно-світоглядну функцію науки, функцію безпосередньої продуктивної сили, функцію соціальної сили [7].

Остання припускає, що методи науки і її данні використовуються для розробки масштабних планів соціального й економічного розвитку. Наука виявляє себе у функції соціальної сили при вирішенні глобальних проблем сучасності. У цій своїй функції наука торкається соціального управління. Іноді дослідники звертають увагу на проєктивно-конструктивну функцію науки, оскільки вона випереджає фазу реального практичного перетворення і є невід'ємною стороною інтелектуального пошуку будь-якого рангу. Проєктивно-конструктивна функція пов'язана зі створенням якісно нових технологій, що в наш час надзвичайно актуально [8].

Основна мета науки завжди була пов'язана з виробництвом і систематизацією об'єктивних знань, і тому до складу необхідних функцій науки включався опис, пояснення і передбачення процесів і явищ дійсності на основі законів, що відкриваються наукою. Таким чином, можна сказати, що основною функцією науки є виробництво істинного знання, яке досягається за допомогою опису, пояснення, прогнозу, але яке завжди здійснюється в чітко обумовленому соціокультурному просторі. Саме цю обставину з необхідністю слід урахувати при пошуках загальнозначущого визначення науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский // Отв. ред. А. Л. Яншин. – М.: Наука, 1991.
2. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал. – М.: Издательство иностранной литературы, 1956. – 735 с.
3. Агацци Э. Моральное измерение науки и техники / Э. Агацци. – М.: Моск. филос. фонд, 1998. – 343 с.
4. Агацци Э. Переосмысление философии науки сегодня / Э. Агацци // Вопросы философии. – 2009. – № 1. – с. 40–52.
5. Боррадори Дж. Американский философ Джованна Боррадори беседует с Куайном, Дэвидсоном, Патнэмом, Нозиком, Данто, Рорти, Кэйвлем, Макинтайром, Куном / Дж. Боррадори – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999.
6. Торосян В. Г. Концепции современного естествознания: Учебное пособие для вузов / В. Г. Торосян. – М.: Высшая школа, 2002. – 208 с.
7. Руденко О. В. Погляд на науку як соціокультурний феномен / О. В. Руденко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – К., 2003. – Вип. 49. – с. 21-24.
8. Швырев В. С. Научное познание как деятельность / В. С. Швырев. – М.: Политиздат, 1984. – 232 с.

Науковий керівник: Головащенко Ірина Олегівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Рогозіна Лідія Альбертівна – студентка групи ТСМ-16м, факультет інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: coolida@bk.ru.

Supervisor: Holovashenko Iryna Olegivna – PhD in Philosophy (the candidate of philosophical sciences), Associate Professor of the department of philosophy and humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

Lidiia Rohozina – group TCM-16m, The Faculty of Infocommunications, Radioelectronics and Nanosystems, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: coolida@bk.ru.